

УДК 159.923.2:005

SOCIO-PSYCHOLOGICAL NATURE OF THE MILITARY TRAUMA OF ADOLESCENCES WHO WERE LEFT WITHOUT PARENTAL CARE AS A RESULT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ХАРАКТЕР МІЛІТАРНОЇ ТРАВМИ ПІДЛІТКІВ, ЩО ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОЇ ОПІКИ В РЕЗУЛЬТАТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ****Livandovska I. A. / Лівандовська І.А.**

lecturer / викладач

ORCID: 0000-0001-9636-0454

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Sadova 28, 20310

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, Садова 28, 20310

Анотація. У роботі розглядаються соціально-психологічні передумови мілітарної травми серед підлітків, які залишилися без батьківської опіки в результаті російсько-української війни. Означено характерні психологічні особливості мілітарної травми підлітків-сиріт, та їх вплив на формування та особистісний розвиток у подальшому. Презентовано останні статистичні данні щодо українських дітей вивезених за кордон, специфіку впливу на них та умови їх повернення до України. Основну увагу надано сиротам, яких вдалося повернути з рф. У статті зроблено акцент на проблеми та перспективи комплексного й індивідуально орієнтованого соціально-психологічного супроводу сиріт.

Ключові слова: підлітки-сироти, військова агресія, мілітарна травма, психо-емоційний стан, соціально-психологічна реабілітація.

Вступ.

В умовах військової агресії з боку рф серйозним випробуванням піддаються всі сфери сучасного українського суспільства, проте однією з найважливіших проблем, на нашу думку, постає ситуація соціально-психологічного здоров'я нації. Будь яка війна продукує у цивільного населення паралітичний всеосяжний страх, перманентну безпорадність, безсилля, втрату віри у справедливість завтрашнього дня та безпеку.

Коли дитина у підлітковому віці відчуває небезпеку, яка загрожує її життю, фізичній чи душевній цілісності, у ній відбуваються потужні, часом незворотні процеси. На тілесному а ментальному рівні підсвідомо розпізнають небезпеку та входять у режим «надзвичайного стану». Відчуття втрати контролю над ситуацією, невизначеність втрати, страх підлітка за життя близьких і власне, почуття безпорадності створюють передумови для розвитку тяжкої психологічної дезадаптації, дистресу, та травмівних наслідків. Наслідки цього стану безпосередньо залежать від того, як швидко після соціально-психологічної травмівної події підліток, що залишився без опіки батьків, отримав кваліфіковану допомогу, наскільки ефективні були його власні захисні механізми та ресурси. Сама собою підліткова психотравма лікується дуже повільно і суттєво впливає на характер, почуття, довіру, смисло - життєві орієнтири та плани на майбутнє, соціалізацію та майбутню реалізацію [1].

Основний текст.

Аналіз сучасної науково-методичної літератури свідчить про те, що існує специфіка прояву підвищеної тривожності сиріт в умовах мілітарної травми. Окреслена проблематика дещо висвітлена у працях українських науковців: Л. Карамушки, Л. Кірчевої, О. Куліш, С. Лукомської, І. Мазохи, І. Сірик., Т. Титаренко та ін.

Актуальні соціально-психологічні дослідження демонструють наступну загальну тенденцію: тривожність у дітей підліткового віку може проявлятися здебільшого як індивідуальна особистісна властивість, оскільки вони мають тривалий досвід переживання травматичних подій, які стали причиною втрати батьківського піклування. Тобто це їх типова характерологічна риса, яка знаходить своє вираження на рівні різноманітних страхів, надмірного і частого хвилювання, перебільшеної боязні, помітної невпевненості і загостреної тривоги в таких ситуаціях, і загрожують ймовірними невдачами, апатією, психічним тиском, фрустрацією, депресивними станами, небезпекою тощо [1]. В ситуації військової агресії у підлітків рівень тривожності значно підвищується, що сприяє загостреній реакції на будь-які травматичні події, та наявності деструктивних захисних механізмів, тощо.

Сучасна ситуація в Україні що склалася через військову агресію вимагає поглибленого й різнобічного науково-методологічного дослідження психоемоційного стану сиріт та розробки й впровадження системи соціально-психологічного комплексного супроводу соціально незахищеної категорії підлітків.

Кабінетом Міністрів України вже розроблена та затверджена Програма комплексної соціально-психологічної реабілітації дітей (у тому числі й підлітків), що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на 2023–2028 роки, якою передбачається створення умов для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів яка вимагає доопрацювання внаслідок зміни соціально-психологічної та гуманітарної ситуації в умовах мілітарної агресії

За інформацією Нацсоцслужби України, наразі продовжують перебувати в евакуації 6 730 дітей, які є вихованцями закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту (2 100 в межах України і 4 630 поза її межами). Здійснено з початком військових дій термінову евакуацію сиріт із 274 закладів, з них 89 закладів евакуйовано в межах України, а за кордон —195. Натомість після деокупації українських територій 36 закладів уже повернулися з евакуації, з яких: із-за кордону — 17, в межах України — 19 [2,3].

Наразі відзначена активна діяльність Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. Коаліція була створена в Києві 2 лютого 2024 року. Це спільна ініціатива України та Канади. Основною метою Коаліції є координація спільних зусиль та посилення співпраці між Канадою, Україною та країнами-партнерами для вирішення проблеми незаконної депортації та примусової міграції українських дітей з боку Росії. У жовтні 2023 року Канада запропонувала створити міжнародну коаліцію країн для сприяння поверненню українських

дітей, депортованих або примусово переселених Росією з тимчасово окупованих територій України. На сьогодні дана організація налічує вже 33 країни-учасниці, серед яких Канада, США, Великобританія, Німеччина, Польща, Австрія, Естонія, Нідерланди та Норвегія.

Дмитро Лубінець, член Комітету з прав людини Верховної Ради України, заявив, що «всі країни-учасниці докладають спільних зусиль, аби возз'єднати українських дітей з їхніми сім'ями та забезпечити їхню реінтеграцію в сім'ї та громади України» [3].

Комісар наголошує, що з моменту створення Коаліції Канада співпрацює з низкою міжнародних партнерів на двосторонніх та багатосторонніх платформах. Зокрема, щоб допомогти іншим країнам зрозуміти, що Росія депортує українських дітей ще з 2014 року. Окрім того, в рамках Коаліції робоча група канадських консульських працівників та співробітників служби реагування на надзвичайні ситуації нещодавно завершила оглядову місію у Києві. Під час місії було проведено низку зустрічей для кращого розуміння складності та потенційних проблем, пов'язаних з депортацією та примусовою міграцією українських дітей Росією. Також були докладені зусилля для визначення партнерами, потреб, прогалин у потенційних сферах надання допомоги дітям. За словами пана Лубінець, це допоможе Канаді у її роботі з надання технічної допомоги Україні, у співпраці з членами Коаліції та для інших гуманітарних цілей [3].

«Наразі 19 546 дітей були викрадені Росією, але ця цифра може бути набагато більшою. Росія не лише депортує українських дітей, але й стирає їхню ідентичність та перевиховує», – зазначає омбудсмен. Оскільки це одна з п'яти основних ознак геноциду, Генеральна прокуратура України працює над встановленням ознак цього злочину. Починаючи з 24 лютого 2022 року, за вивезенням слідувало швидке «усиновлення» та передача дитини в російські сім'ї без згоди на те батьків та осіб що їх замінюють [3].

Генеральний прокурор України Андрій Костін нещодавно повідомив, що українські правоохоронці підтвердили інформацію у провадженнях про понад 19 500 дітей, примусово вивезених Росією під виглядом гуманітарних мотивів. Однак є й інші цифри. Зокрема, за попередніми підрахунками, їх не менше 16 000. Водночас, сама Росія заявила, що «евакуювала» понад 324 000 дітей. Наразі повернулися лише кілька сотень. Викрадення чітко сплановані і відбуваються за кількома сценаріями.

Знайти і повернути дітей з Росії вкрай складно. Знайти дітей майже неможливо, оскільки держава-окупант намагається повністю змінити імена дітей під час усиновлення. Російські сім'ї заохочуються грошовими виплатами, так як вони можуть заробити на примусовому «усиновленні» викрадених українців, та отримати низку соціальних пільг.

У лютому 2024 року Катар організував повернення 11 дітей, викрадених Росією. Деякі з цих дітей мають особливі освітні потреби або потребують спеціальної медичної допомоги. Ці діти віком від 2 до 16 років перебували або на окупованих територіях, або в Росії під час війни.

Ми не можемо означити на сьогодні точну кількість дітей і підлітків, що переживають мілітарні травматичні події, оскільки даний показник досить динамічний та офіційно не оприлюднений з певних обставин, але у своїй статті нами визначено декілька основних категорій дітей, підлітків, що залишилися без опіки батьків та мають характерну для даної групи специфіку переживання травматичних подій на фоні війни.

1. Сироти, що евакуйовані та знаходяться у вимушеній еміграції в Європі. Це діти, підлітки, які перебували у дитячих будинках та інтернатах та в перші дні війни терміново евакуйовані переважно з персоналом. Вони знаходяться під патронатом міжнародних та громадських організацій, отримують медичну, соціальну, юридичну підтримку.

2. Сироти, що перебували у дитячих будинках сімейного типу, в яких рішення про евакуацію приймали батьки-вихователі, тому повільне реагування на військові дії не дали змогу оптимально відреагувати на критичну ситуацію. Деяка частина дитячих будинків сімейного типу залишилась під окупацією, або депортована на територію РФ, частина виїхала на захід України, деякі залишились на території реєстрації дитячого будинку сімейного типу [2, 3].

3. Діти що осиротіли під час військових дій, частина з них насильно депортована та насильно утримується в РФ, порушуючи права українських дітей, частина залишилась на території України, частина знаходиться у країнах Євросоюзу. Інколи українські діти опиняються в інституціях або прийомних сім'ях у країнах еміграції й з інших причин. Зокрема, соціальні служби вилучають їх з українських родин, якщо вважають, що діти перебувають у небезпечному становищі через домашнє насилля, домагання та інші серйозні ризики. Жорстке реагування у таких ситуаціях властиве скандинавським країнам; відомо принаймні про п'ять випадків вилучення дітей з українських родин у Швеції [5].

Також відбувається активна мілітаризація дітей, примушування до набуття ними російського громадянства, та нав'язування російських політичних наративів проти української державності та культури. Друкуються матеріали та книжки зі спотворенням історичних фактів, чиняться перешкоди у вступі дітей до українських вищих навчальних закладів тощо. В освітню систему запроваджується компонент, який базується на принципах пропаганди ідеології, спрямованої серед іншого на формування стійкого негативного ставлення до України, а також нав'язування визначених принципів віросповідання [4].

На тимчасово окупованих територіях відбувається залучення дітей до воєнізованих дитячих рухів, як-от Юнармія. У закладах освіти посилено вивчаються предмети військового вишколу, російського православ'я тощо. Із зазначеного вбачається порушення прав дітей, які закріплені Конвенцією ООН про права дитини, зокрема статтями 8 та 29 Конвенції, якими передбачено право дитини на збереження індивідуальності та встановлено, що освіта дитини має бути спрямована на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення [4].

Висновки.

У розглянутих нами аспектах можна акцентувати увагу та тому, що в умовах війни визначається нестабільність чіткої взаємодії органів місцевої влади України, служб у справах дітей, центрів соціальних служб, зокрема з питань надання дитині статусу дитини-сироти, дитини позбавленої батьківського піклування та соціального захисту дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах. Нами означено, що порушення права дитини, підлітка на достатній життєвий рівень для фізичного, інтелектуального, морального, культурного і соціального розвитку зумовлює безліч соціально-психологічних проблем розвитку і соціалізації дітей, що позбавлені батьківського піклування в умовах війни. Службою у справах дітей та неповнолітніх не завжди можливо здійснити достатній контроль за умовами влаштування, утримання, виховання, навчання сиріт та дітей, підлітків, позбавлених батьківського піклування особливо на окупованих територіях чи прифронтових зонах. Аналіз зарубіжних та вітчизняних прикладних джерел свідчить про те, що мілітарна травма має вкрай шкідливий психологічний вплив на подальше формування та розвиток особистості, життєдіяльність дитини, і як наслідок, на подальше життя дорослої людини. Втрата довіри до світу та людей у дитинстві може призвести до втрати довіри до світу в подальшому.

У своїх висновках ми акцентуємо увагу на важливості розуміння та підтримки дітей, які пережили травматичний досвід, та наголошуємо на потребі індивідуального, комплексного підходу та професійної допомоги. Підготовки фахівців відповідних допомагаючих та супроводжуючих служб. Для подальших досліджень необхідно розглянути більше аспектів впливу травматичних подій війни на розвиток дітей що залишились без батьків чи опікунів, та розробити більш варіативні комплексні підходи до їхньої підтримки і соціально-психологічної терапії.

Література:

1. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.
2. Лубінець Д. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: Режим доступу: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny#ref11>
3. Лубінець Д. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: Режим доступу: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/dity-viiny#ref14>
4. Моніторинговий звіт «Універсальний солдат» або освіта як зброя Росії на окупованому півдні України» / М. Суляліна, О. Охредько Київ: ЦГП «Альменда». Режим доступу: <https://almenda.org/zvit-universalnij-soldat-abo-osvita-yak-znaryaddya-rosii-na-okupovanomu-pivdni-ukraini-lipen/>
5. Становище дітей з України в країнах Європи після 24 лютого 2022 року. Доповідь. Режим доступу: <https://adcmemorial.org/uk/novina-uk/stanovishhe-ditej-z-ukra%D1%97ni-v-kra%D1%97nah-%D1%94vropi-pislya-24-lyutogo-2022-roku>

Abstract. *The study explores the social-psychological prerequisites of military trauma among adolescents who have been left without parental care as a result of the Russian-Ukrainian war. The characteristic psychological features of orphaned adolescents' military trauma and their impact on their formation and personal development are identified. The latest statistical data on Ukrainian adolescents taken abroad, the specifics of their influence, and the conditions for their return to Ukraine are presented. The focus is primarily on orphans who have been successfully repatriated from the Russian Federation. The article emphasizes the problems and prospects of comprehensive and individually oriented social-psychological support for orphans.*

Keywords: *orphaned adolescents, military aggression, military trauma, psycho-emotional state, social-psychological rehabilitation.*

Стаття відправлена 20.03.2024р.

© І. Лівандовська